

B A L L I N G S K A P .

Terwyl generaal Cronje reeds die môre van 27 Februarie 1900 met sy mag aan Lord Roberts oorgegee het, het generaal De Wet en die ander offisiere buite die laer nog niks daarvan geweet nie. Vir die laaste paar dae kon hulle geen berig van Cronje deurkry nie.¹⁾ Eers die volgende dag was daar gerugte in omloop dat hy oorgegee het. Maar aan hierdie gerugte het De Wet hom nie veel gesteur nie omdat dit deur kaffers wat uit die laer weggeloop het, oorvertel is.²⁾ Op 1 Maart het hulle nog geen bevestiging hiervan uit offisiële bron ontvang nie.³⁾

Die onsekerheid en gespanne atmosfeer is later in die dag verbreek toe 'n uitgevlugte burger Venter, die tyding van oorgawe gebring het.⁴⁾ Die president van die Zuid-Afrikaansche Republiek is onmiddellik telegrafies verwittig. Alle pogings was in die werk gestel maar die oormag van die vyand was te geweldig; daarom het die poging tot ontsag misluk.⁵⁾ Vir die Republikeinse magte was die nuus 'n geweldige slag. Hulle was tydelik langeslaan want niemand het ooit gedink dat dit die/.....

- 1). Leyds-Archief: 718: 28/2/1900. (Telegram van genl. De Wet aan die Staatspresident, Bloemfontein).
- 2). K.G. 341: 28/2/1900. (Ibid.) (Bylaag 3).
- 3). K.G. 342 : 1/2/1900. (Telegram van Danie Theron's Leyds-Archief: 718. (Ibid.); Eie-Versameling: Telegramboek, bls. 34. (Ibid.)
- 4). Leyds-Archief: 718: 1/2/1900. (Telegram van Staatspresident Bloemfontein bevattende telegram van genl. De Wet, aan Staatspresident Pretoria.);
Eie-Versameling: Telegramboek, bls. 35. (Ibid.).
- 5). K.G. 342: 1/2/1900. (Telegram van Assist. Vaggenl. F. Cronje, Petrusburg aan Staatspresident, Pretoria);
Leyds-Archief: 718: 1/2/1900. (Ibid.);
Eie-Versameling: Telegramboek, bls. 37. (Ibid.).

die treurige uiteinde van die "Laeu van Potchefstroom" sou wees nie.

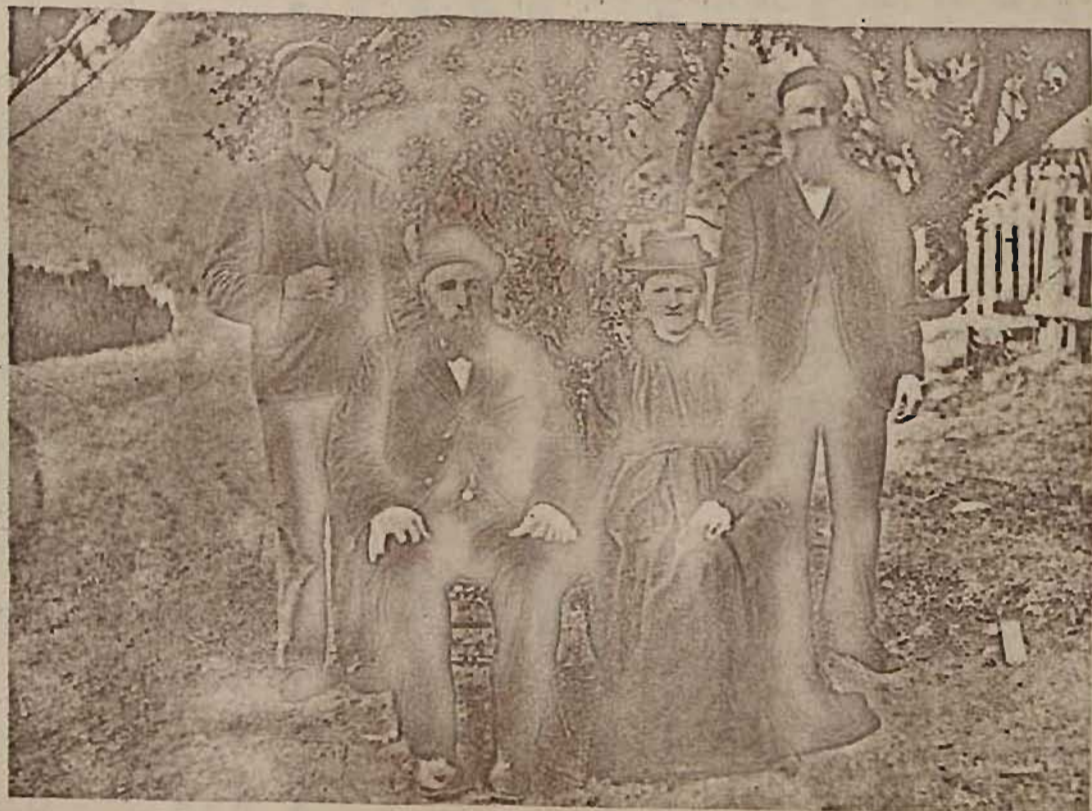
Generaal Cronje is na die oorgawe toegelaat om sy eggenote, kleinseun P.A.Cronje, sekretaris G.R.Keyzer, adjutant Frans Labuschagne en 'n natuurlike-bediende wat deur hom groot gemaak is, met hom saam te neem waarheen hy ookal gestuur sou word. ⁶⁾ Hulle is per spesiale trein na Kaapstad gestuur. Op Vrydag, 1 Maart 1900 om 8.20 n.m., het die trein Kaapstadstasie binnegestoom. Generaal Pretzman het hulle op die reis vergesel. Toe hulle van die trein afstap, is hulle deur 'n erewag, bestaande uit vyftig Cape Garrison Artillery, onder bevel van kaptein P.C.v.B.B.Bam en luitenant Crover en Carden, ontvang. Nadat die algemene saluut geneem is, is Cronje en sy gevolg aan 'n afdeling bloubaadjies, onder bevel van luitenant Newton, oorhandig. Alhoewel daar 'n menigte toeskouers aanwesig was, is niemand op die perron toegelaat nie ⁷⁾ en het alles stil en ordelik van stapel geloop.

Drie Kaapse karre het gereed gestaan en onder eskortering van die Cape Garrison Artillery en die Bluejackets is hulle na die kaai vervoer, vanwaar hulle aan boord die vlagskip DORIS gebring is. Hiervandaan is hulle na Simonsbaai gebring, waar baie ander krygsgevangenes gewag het om in ballingskap weggevoer te word. ⁸⁾

Die/.....

-
- 6). Leyds-Archief: 766 - 776 : P.A. Nierstrasz, Volume 5, bls. 824;
Herinneringen, 1 November 1913.
- 7). The Cape Times, 5 Maart 1900.
- 8). The Cape Times, 5 Maart 1900;
Herinneringen, 1 November 1913.

G. R. Keyzer, Genl. P. A. Cronje, Mevr. Cronje en F. Laluschagne

(Foto H. Pienaar)

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die dae het hier senselwig verbygegaan. Die Britse owerhede het hulle planne streng geheim gehou. Cronje het in die grootste onsekerheid geleef, want hy het nie geweet waarheen hulle hom sou verban nie. Op 3 Maart het hy aan die Landdros van Klerksdorp ^{9) geskryf} dat hulle aan boord die oorlogskip Doris wag om na 'n vreemde oord weggestuur te word. Hulle was nog almal gesond en die behandeling wat hulle tot dusver van die Engelse ontvang het, het niks te wense gelaat nie. Hy het die Landdros versoek om sy familiebetrekkinge mee te deel waar hy hom bevind ¹⁰⁾ en hoe dit met hom en sy eggenote gesteld was.

Die lewe aan boord die skip wat in die hawe geanker gelê het, was vervelig. Daaglik het daar ander krygsgevangenes aangekom totdat daar naderhand nie meer plek vir almal was nie. Cronje, sy eggenote, staf en 'n paar honderd krygsgevangenes is na 'n maand van wag na die transportskip Milwaukee oorgeplaas. Op 3 April 1900, tussen 4 en 5 uur die namiddag, het die skip onder eskortering van die oorlogskip Niobe die hawe van Simonsbaai uitgevaar om generaal Cronje en sy krygsgevangene burgers in ballingskap na die eensame ¹¹⁾ eiland, ST. Helena, te voer.

Onvergeetlik moes die oomblik gewees het toe Cronje van die kus van sy dierbare geboorteland in ballingskap weggevoer/.....

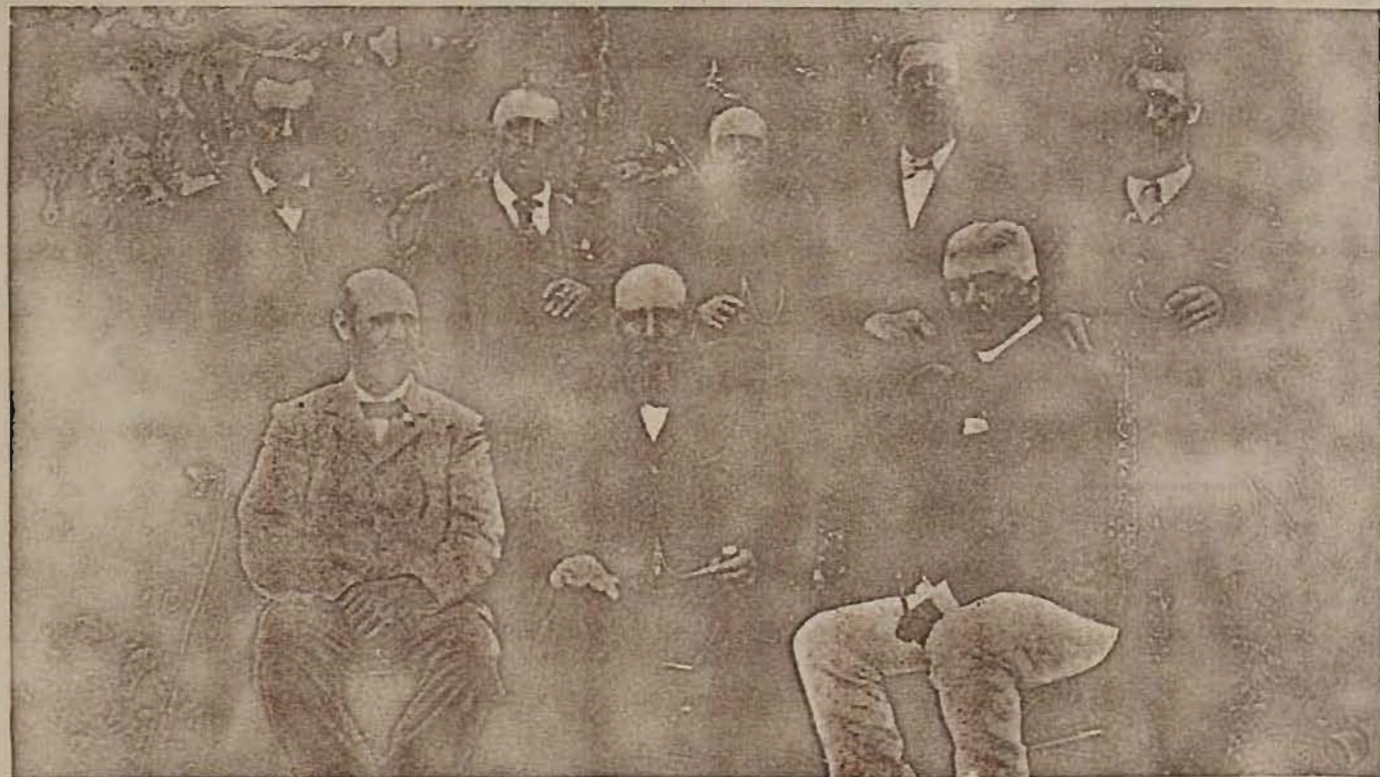
---

9). De Volksstem, Dinsdag 27 Maart 1900: (Brief van genl. F.A. Cronje, Simonsbaai, H.M. Oorlogskip Doris, 3 Maart 1900).

10). Die Landdros van Klerksdorp was die heer Neethling.

11). The Cape Times, 4 April 1900;
Herinneringen, 1 November 1913.

Cronje en Staf op St. Helena.— Voor, links na regs: Krygskommissaris B. H. Arnoldi; genl. P. A. Cronjé en kol. Adolf von Schiel; agter, links na regs: G. den Hertog, S. D. Tiek, I. H. Vermooten, G. R. Keizer en S. I. van Smaalen.
—(Foto uit 'n Album van krygsgevangenes op St. Helena uit 'n Album in besit van mr. J. H. S. van der Walt, van Johannesburg).

gevoer word, nie omdat hy enige misdaad gepleeg het nie, maar omdat hy vir die onafhanklikheid van sy volk en vaderland geveg het. Dieselfde vyand wie hy so geminag het en wie hy deur sy tydsame optrede en hardnekkige vashou aan sy stellings tyd gegee het om hom te oorrompel, is die oorsaak van sy vernedering. Wat het in sy binneste omgegaan toe hy sy oë oor die water laat rus en die laaste tekens van land in die verre afnserigheid sien verskiet het!

Teen die middel van April het die Milwaukee te St. Helena aangekom, waarna generaal Cronje en die Boerekrygsgevangenes gou aan wal gesit is. Die reis was voorspoedig. By sy aankoms is Cronje deur Goornour Sterndale ontmoet. Die krysgevangenes is deur die dorp met Napoleonstraat langs gemarsjeer na die oostelike kant van die eiland. Op die vlakte is tente opgeslaan en agter doringdraadversperrings het die Boere in die kamp, Deadwood genoem, hulle ballingskap deurgebring. Cronje, sy vrou, sy kleinseun, sy sekretaris en adjudant is onder sterk bewaking in 'n alleenstaande dubbelverdiepinghuis, Kent Cottage, aan die westekant van die eiland geplaas. Hier in die gerieflik ingerigte huis, net 'n paar myl van Deadwoodkamp af, moes hulle hulle ballingskap deurbreng. Die/.....

12). E.L. Jackson: Pictorial and descriptive Souvenir of Saint Helena, bls. 16;

Britse Blouboek Cd. 431, bls. 15;

Herinneringen, 1 November 1913.

13). Ibid. Daar was nog 'n ander krygsgevangenkamp met die naam van Broadbottom.

14). Ibid.

15). Philip Gosse: St. Helena, bls. 337; E.L. Jackson, bls. 16; Herinneringen, 1 November 1913;

Eie-Versameling: Brieweboek, bls. 45: (Brief van M.E. Jackson, Bibliotekaris, St. Helena, Longwood, 9 Mei 1943, aan skrywer);

Ibid., bls. 51: (Brief van Prof. Dr. E.C. Pienaar, Universiteit van Stellenbosch, 22 Junie 1945 aan skrywer).

Professor Pienaar was as jong seun ook banneling op St. Helena en het interessante gegewens aan skrywer verstrek/.....

Genl. Cronje en gevolg in Kent Collage

(Foto H. Pienaar)

Die huisie het op 'n kaal rots, waar nie eens 'n gras-
 . Malmpie gegroei het nie, gestaan. Die uitsig was allertreu-
 rigs en eentonig. Sover as die oog kon reik, was net die see,
 niks anders, sigbaar nie - alleen daar ver anderkant die ge-
 liefde Vaderland, sonder die hoop dat hulle daarheen kon
 ontvlug. Dit het generaal Cronje met weemoed vervul, sodat hy
 geskryf het :-

" Engeland is machtig. Zij heeft ons kunnen
 verbannen uit het dierbaar land van onze in-
 woning, ons afsnijden van alle betrekkingen
 met de buitenwêreld, onze brieven aan de
 censuur onderwerpen, ons beroven van de woor-
 den van hoop en bemoediging ons toegezonden
 door medegevoelende mensen uit alle volken en
 werelddelen, - doch met haar macht kon zij ons
 van een ding niet beroven; en dat was : de
 hoop, de berusting, en moed en de kracht
 waarmee onze Hemelse Vader ons bedeelde, el-
 ke dag van onze langdurige eentonige balling-
 schap. In zulke dagen van beproeving en lij-
 ding schijnt onze God altijd nabij te zijn
 om de verdrukten en vertaptten te helpen en be-
 rusting te schenken aan diegenen die in Hem
 geloven en zijn bijstand zoeken. Doch mijn
 lijdensteker was nog niet vol: door de wil van
 God moest mij nog een ramp treffen. Doch
 God gaf mij door zijn genade de kracht en
 de moed om staande te blijven onder de over-
 stelpende lasten die mij neerdrukten." 16)

Na/.....

15). Vervolg.
 strek.

Eie-Versameling: Brieuwoek, bls.55.(Brief van Ds. A.
 F.Louw, Van Riebeeckstraat, Stellenbosch,
 13 Julie 1946). Ds. Louw was kamppredi-
 ker op St.Helena en het Cronje gewoonlik eenkeer per week
 besoek.Hy skryf dat 14 Engelse Kent Kottage bewaak het.

Ibid., bls.57.(Brief van Mnr. H.P.Penzhorn, Postbus 96,
 Rustenburg).

Mnr. Penzhorn het reeds in die neëntiger jare as klerk
 onder Cronje as Superintendent van Naturelle in Pretoria
 gewerk. Toe die oorlog uitbreek, het hy saam met Cronje
 na die wesfront vertrek, al die slag met hom meegemaak
 en te Paardeberg oorgegee. Op St.Helena het hy sy balling-
 skap in *Deadwoodkamp* deurgebring, maar dikwels verlof
 gekry om 'n persoonlike besoek by Cronje af te lê.

16). Herinneringen, 1 November 1913.

Na 'n paar maande van eentonige ballingskap het Cronje berig ontvang dat sy geliefde seun Andries 'n paar dae na die oorgawe te Paardeberg op die slagveld gesneuwel het. Die droewige tyding het Mevr. Cronje heeltemal neerslagtig gemaak. Dit was die druppel wat haar lydensbeker laat oorloop het. Want wat het hierdie dapper ou moeder nie alles sedert die uitbreek van die oorlog moes deurstaan nie? ¹⁷⁾ Met watter edele blymoedigheid het sy nie alles verduur nie! Die verskriklike beleg het sy dapper deurgemaak. In die gat wat vir haar in die rivierwal gemaak was, het sy tien dae en nagte gebly. Daagliks het sy die bombardement verduur en die gekerm van gewondes en sterwendes moes aanhoor sonder dat hulle gehelp kon word. Daarby het nog gekom die verskriklike lug van verrottende lyke, die brandende warmte, die smartlike verlange na 'n druppel suiwer water, die aanhoudende en telkens verydelde hoop op verlossing, die vernedering van die onvermydelike oorgawe, die skeiding van haar kinders en die verbanning op haar oudag uit haar geboorteland. Dit alles het sy met geduld en lydsaamheid gedra, deur haar onwrikbare geloof gesteun. Maar die tyding van die dood van haar geliefde seun Andries

"berooft haar van haar verstand, zij werd als een kind, gebroken van lichaam en geeste, zij is het nooit weer te boven gekomen, zelfs niet toen zij mij (haar eggenoot) op haar sterfbed vaarwel zeide."18)

Goewerneur/.....

17). The Klerksdorp Mining Record, 20 November 1903.
In Frankryk het 52,000 dames elkeen 'n geldelike bydrae gegee om vir Mevr. Cronje 'n pragtige ornament met 'n goue ketting daaraan te koop. Die ornament was met juwele en edelgesteentes ingelê en daarop ingegraveer dat dit gegee word aan die dapperste vrou van die eeu. Hierdie geskenk tesame met 'n pragtiggebinde boek waarin elkeen van die dames hulle naamtekeninge aangebring het, is aan Mevr. Cronje gegee omdat sy so dapper die beleg deurgemaak het.

18). De Volksstem, 7 Febr. 1911;

Herinneringen, 1 November 1913.

Goewerneur Sterndale het generaal Cronje van alles wat hy nodig gehad het, voorsien. Sy eggenote het die huis-houding bestuur, sodat hy goed versorg was. Selfs sy kafferbediende is toegelaat om vir die ounooi in die huis te werk. Alhoewel die huis dag en nag deeglik bewaak was, kon die inwoners tot op 'n sekere afstand vry rondloop. 19)

Die generaal het gewoonlik eenkeer per maand na Deadwoodkamp oorgery om die oggenddiens by te woon. Die Goewerneur het dan gewoonlik sy waentjie met 'n skimmelperd ingespan en dit vir Cronje oorgestuurd om hom, sy eggenote en een of twee van sy staf te vervoer. Die Goewerneur het ook gesorg dat hy vir Cronje vir die geleentheid 'n swart pak gereed gehad het. Die koetsier het gewoonlik 'n hoë pluishoed en 'n swart manel aangehad. 20) Die berede mag wat uit 'n aantal St. Helena-vrywilligers bestaan het, het die geselskap altyd by sy geleentheid vergesel. 21)

Oor Frankryk het daar 'n Anti-Britse gevoel getrek, omdat Cronje na St. Helena verban is. Die Franse volk het dit as heiligskennis beskou vir enige man, al was hy nou ook al hoe dapper, om die rusplek van die onvergelyklike en onvergeetlike/.....

19). P.Gosse: St.Helena, bls.337;

Eie-Versameling: Brieweboek, bls.45(M.Jackson).

20). Eie-Versameling: Brieweboek, blse. 55 - 56. (Ds. A.F. Louw).

21). Philip Gosse, bls. 137.

Daar was nie 'n berede mag op die eiland nie omdat daar nie perderuiters was nie. Toe Cronje op so 'n mag aangedring het, het Goewerneur Sterndale opdrag gegee dat 'n paar St. Helena-vrywilligers van perde voorsien moes word en onderlig in rykuns gegee word. Hierdie berede mag het Cronje altyd later vergesel.

22)
geestlike Napoleon te deel.

Maar dat die grote Napoleon op St. Helena in ballingskap verkeer het, moes ongetwyfeld vir Cronje 'n troos gewees het. Van kindsbeen het geskiedenis vir hom altyd 'n soete be-koring gehad en het hy veral in groot generaals belanggestel. Vir Napoleon het hy groot bewondering gehad en daarom was hy self ⁵ lief, om dikwels sy graf, sonder die stoflike oorskot, te ²³⁾ besoek. Naas die graf het die hoë sipres- en varingbome soos skildwagte gestaan om die rusplek van die grootste ²⁴⁾ soldaat van die wêreld te bewaak. *Se wie?*

Die lot van Napoleon het ook sy lot geword; hulle vyande was dieselfde. Om die geskiedenis van Napoleon te ken en die paadjie te bewandel waar hy so dikwels tussen die huisie en die fonteintjie gewandel het, het 'n gevoel van droefheid by hom gewek. Hoe groot moes Napoleon se vernedering en die siele smart wat sy gevoelige gees gely het, nie gedurende sy troostelose verblyf op St. Helena gewees het nie! Napoleon het sy vertroue op manskappe en kanonne geplaas en nie op God nie. Sy manskappe en kanonne het hom in die steek gelaat en daárom was sy val somber en droewig. In die laaste oomblikke by die nadering van die dood het hy ylhoofdig geword en hom verbeel dat hy aan die hoof van sy magtige leërs besig was om die vyand te verslaan. Hy het bevele aan sy generaals uitgeskreu totdat hy naderhand uitgeput deur die dood van al sy verdriet en ellende verlos is. Hy het vrywel alleen gesterf,

" een gevangene op den barre rots omringd
door honderde mijlen stormachtige wateren,
in/....

22). Kees van Hoek: Gesprekke met Dr. W.J. Leyds, bls. 33.

23). Napoleon is in 1821 oorlede en hier begrawe. In 1841 het die Franse regering sy stoflike oorskot na Frankryk vervoer waar hy herbegrawe is.

24). "Herinneringen, 1 November 1913.

in de handen van een wrede vijand - een droewig lot, voorwaar." 25)

Ongetwyfeld het generaal Cronje hier aan sy eie lot gedink. Hier op die eensame eiland het hy baie gehad om oor na te dink. Die toekoms was vir hom baie onseker. Dieselfde vyand wat Napoleon se ondergang bewerkstellig het, het hom ook in hulle mag gehad. Sy lot was egter veel sagter want hy het sy vrou, kleinseun en intiemste vriende by hom gehad om sy lief en leed te deel. Hy het die krygsgebeurtenisse haarfyn gevolg en so in sy eie vernedering verdiep geraak dat hy aan hallusinaries of sinsbedrog begin ly het. Enkele kere, terwyl hy die krygsgevangenes te Deadwood besoek het, het hy van droomgesigte en voorspellings van vrede en oorwinning vir die Boerevolk gepraat. 26)

Napoleon se vertroue in homself het gemaak dat hy ten gronde gegaan het. Cronje het op God vertrou:-

" Alleen mijn vertrouwen in mijn Hemelse Vader, en de bijstand en troost, die ik van Hem ontvang, stelde mij in staat de beproevingen te doorstaan, en te overleven, van mijn vervelende ballingschap, 28 maanden, op diezelfde barre rots, en in de handen van diezelfde vijand." 27)

Eentonig en droewig het die jare van ballingskap vir die ou generaal verbygesleep. Hy is gedurig streng bewaak, vandaar die afsondering waarin hy as balling geleef het. Hy het maar baie min besoekers gehad en dit het sy lewe nog/.....

25). Herinneringen, 1 November 1913.

26). Nico Hofmeyr: Zes Maanden bij de Commando's soos aangehaal in de Volksstem, 7 Febr. 1911.

27). Herinneringen, 1 November 1913.

nog somberder gemaak. Hy het maar af en toe in Deadwood-kamp verskyn. Gewoonlik het hy na die afloop van die diens, voordat die mense uitmekaar gegaan het, sy hardebolkeiltjie in die lug geswaai en uitgeroep: "Môre burgers, almal!" Daar het dan stemme opgegaan: "Môre, generaal!" Maar die reaksie van die kant van die burgers was nooit algemeen of spontaan nie, want "Ou Piet", soos hulle hom onder mekaar genoem het, was op hierdie stadium nie gewild onder ^{die} meeste burgers nie. Die meeste van hulle het hom en sy hardkoppigheid vir hulle ⁿgevangenskap verantwoordelik gehou. Oor die algemeen is daar ook nie veel notisie van hom geheem as hy enkele kere ²⁸⁾ sportgeleenthede, wanneer die verjaarsdag van die president gevier is, sy opwagting in die kamp gemaak het nie.

Ds. A.F. Louw, die kampprediker, het hom altyd eenkeer per week gaan besoek. Dit het hy blykbaar altyd baie op prys gestel. Die predikant moes gereeld die middagete by hom geniet. Dit was 'n vaste instelling dat die Bybel by hierdie geleentheid gehaal en daar 'n kort diens vir hom en sy metgeselle ¹⁹⁾ gehou is. Hyself het gewoonlik die tafelgebed gedoen, waarna die dominee dan moes dank. As die leraar die tafelgebed waargeneem het, het die ou generaal gereeld self daarna die dankgebed gedoen. Hiervoor was hy altyd baie lief. Hy en sy eggenote was albei baie godsdienstig van aardheid. Sy voorkoms was altyd netjies en alhoewel hy nooit veel/.....

28). Eie-Versameling: Brieweboek, bls.51. (Dr. E.C.Pienaar).

29). Ibid. (Brief van Ds. A.F.Louw, 18 Junie 1945).

veel gepraat het nie, kon hy oor verskillende aangeleenthede
 interessant gesels.³⁰

Eindelik, op 1 Junie 1902, het die Britse owerhede
 te St. Helena 'n kabelberig ontvang dat die vrede te Vereeni-
 ging geteken en die wrede oorlog beëindig is. Die oorwonne
 burgers was besig om wapens heer te lê. Hierdie nuus is aan
 die krygsgevangenes meegedeel en verder ook dat hulle nie
 meer 'n vry en onafhanklike volk is, nie, maar onderdane van
 Sy Majesteit die Koning van Engeland geword het. Dat dit die
 droewige einde van die roemryke stryd vir hulle onafhanklik-
 heid kon wees, dat al hulle groot opofferings tevergeefs ge-
 wees het, nes, dit kon hulle nie glo nie, te meer daar die
 berig van Engelse kant afkomstig was. Eers nadat hulle 'n of-
 fisiële kennisgewing van generaal Botha, De Wet en De la
 Rey ontvang het, moes hulle dit teer wil en dank glo.³¹

Voordat generaal Cronje en die krygsgevangenes vry-
 gestel is en na Suid-Afrika gerepatrieer sou word, moes hulle
 die eed van getrouheid aan die koning van Engeland aflê. Cron-
 je is deur die Engelse owerhede versoek om die burgers toe
 te spreek en dit vir hulle duidelik te maak. Maar hulle wou
 geen gehoor gee nie. Dit het 'n bitter protes opgewek en die
 meeste burgers het botweg geweier om die eed te neem.³² La-
 ter is ooreengekom om slegs 'n verklaring te teken. Die regering
 het/.....

30). Eie-Versameling: Brieveboek, bls. 51. (Brief van Ds.
 A.F. Louw, 18 Junie 1945).

31). Herinneringen, 1 November 1913.

32). C.R. Kotze: My Ballingskap, bls. 122;
 Herinneringen, 1 November 1913.

het onverbiddelik gebly en daar was geen ander keuse nie.

Byna drie maande hierna het generaal Cronje, sy eggenote, sekretaris en die natuurlike-bediende aan boord die Tagus gestap om na Suid-Afrika teruggevoer te word. ³⁴⁾ Wie kan die blydschap wat daar in hulle harte verskuil was, ooit beskryf? Self verklaar generaal Cronje:-

" En toen ik van boord af de kale rots St.Helena zag verdwynen in de vage verte, gevoelde ik mij opgeruimd en blij dat mijn ballingschap eindelijk voorbij was en ik terug kon keren tot mijn stil tehuis om met mijn lieve vrouw daar te leven, vergenoegd en in vrede. Ik was nu in mijn 66 ste jaar, en (ik) verlangde naar niets zo zeer als om in vrede te leven, vertrouwend op de Heer." ³⁵⁾

Op sy terugreis na Suid-Afrika het een ding hom veral baie gekwel. Dit was die geval van sy broer Andries wat gedurende die oorlog die wapens onder die Engelse opgeneem het en 'n aanvoerder van die National Scouts geword het. Lank het hy hieroor nagedink en homself afgevra hoe hy teenoor hom moes optree. Gelowige christen soos hy was, het hy sy toevlug na die Bybel geneem en daarin 'n oplossing gesoek. Hy het tot die volgende insig geraak: Teen hom persoonlik het sy broer nie gesondig nie, maar hom wel swaar teen God en sy Vaderland besondig. God moes 'n oordeel teen hom vel. Hy kon nie sy broer se regter en vervolger wees nie. Hy is gewillig/.....

---

33). The Cape Argus, 4 Sept. 1902;
Herinneringen, 1 November 1913.

34). The Cape Argus, 4 Sept. 1902. Sy adjudant F.Labuschagne is op die eiland aan beri-beri oorlede.

35). Herinneringen, 1 November 1913.

gewillig om hom vergifnis te skenk mits hy berou van sy sonde gehad het.³⁶⁾

Hy het op 27 Augustus 1902 te Knaapstad aangekom. Groot vreugde het sy hart vervul. Hy was haastig om na die Transvaal te vertrek. Daarom het hy sy broer Andries getelegrafeer om hom op 'n bepaalde tyd te Klerksdorp van die trein af te haal. Die Britse outoriteite het gesorg dat daar 'n spesiale trein gereed was om hom te vervoer. Op baie plekke langs die spoorweg is hy vriendelik verwelkom.³⁷⁾

Toe die trein oor die Transvaalse grongebied voortgerammel het, is hy getref deur swartgebrande, vuurverwoeste murasies waar eertyds sierlike boerewonings gepryk het. Maar toe die trein Johannesburg verbygestoem het, kon hy sien dat die hoë geboue van Britse kapitaliste en die groot besigheidsblokke nog soos altyd onveranderd was en die werk ongesteurd voortgegaan het. Die spore van die oorlog kon nie hier opgemerk word nie.³⁸⁾

By sy aankoms te Klerksdorp het generaal Cronje se broer Andries hom ontmoet en dadelik het die generaal hom gerus gestel en vergifnis geskenk vir sy wandaad, nie omdat dit sy broer was nie, maar omdat hy nie wog oordeel nie en omdat sy broer sy skanddaad erken het.³⁹⁾

Na 'n vlugtige besoekie aan sy broer, het Cronje en sy eggenote/.....

36). Herinneringen, 1 November 1913.

37). The Cape Argus Times, 4 Sept. 1904.

³⁷⁾ 'n Spesiale korrespondent van die Cape Times is met Cronje saamgestuur om hom op sy reis oor sy ondervindings te ondervra.

38). Herinneringen, 1 Nov. 1913.

39). Ibid.

eggenote na hulle plaas Palmietfontein teruggegaan om na 'n periode van drie jaar gedurende welke tyd hulle albei 'n veelbewoë loopbaan gehad het, opnuut op hulle oudag die verwaarloosde en verwoeste plaas op te bou. Groot was hulle blydskap dat hulle gespaar gebly is om weer hulle geboortegrond te kon betree.

Cronje se Jonasmonument

(Foto J. A. Visser)

